# Qo‘shiq o‘rgatishda o‘yin texnologiyalaridan foydalanishning boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’siri

Mohinur Olim-qizi Tojiyeva
Buxoro xalqaro universiteti

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada qo‘shiq o‘rgatish jarayonida o‘yin texnologiyalaridan foydalanishning boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’siri tahlil qilinadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari asosida o‘yinning musiqa ta’limidagi o‘rni hamda amaliy ahamiyati yoritib beriladi. Musiqiy-didaktik o‘yinlar, harakatli va rolli o‘yinlar, ritmik hamda vokal o‘yinlarning qo‘shiq o‘rganish bosqichlarida qo‘llanilish yo‘llari ko‘rsatiladi. Shuningdek, o‘yin texnologiyalarining o‘quvchilarning musiqiy eshitish qobiliyati, ovoz diapazoni, ritm tuyg‘usi, xotirasi va ijodiy faolligiga ijobiy ta’siri ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Maqolada o‘yin orqali o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirish, tortinchoqlikni yengish hamda jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga oid amaliy tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari musiqa o‘qituvchilari, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari va pedagogika yo‘nalishi talabalari uchun foydali bo‘lishi mumkin.

**Kalit so‘zlar:** o‘yin texnologiyalari, qo‘shiq o‘rgatish, boshlang‘ich sinf, musiqiy-didaktik o‘yinlar, rolli o‘yinlar, ritm tuyg‘usi, musiqiy eshitish, vokal ko‘nikmalar, ijodiy faollik, musiqa darsi

# The impact of using game technologies in teaching songs on primary school students

Mohinur Olim-qizi Tojiyeva
Bukhara International University

**Abstract:** This article analyzes how the use of game technologies in teaching songs affects primary school students. Drawing on the psychological and pedagogical characteristics of young schoolchildren, it explains the role and practical value of play in music education. The article shows how musical-didactic games, movement and role-playing games, and rhythmic and vocal games can be used at each stage of learning a song. It also makes a scientific case for the positive effect of game technologies on students’ musical hearing, vocal range, sense of rhythm, memory and creative activity. The article offers practical recommendations for using play to increase students’ interest in lessons, help them overcome shyness and build teamwork skills. The


(cc) BY

findings may be useful to music teachers, primary school teachers and students of pedagogy.

**Keywords:** game technologies, song teaching, primary school, musical-didactic games, role-playing games, sense of rhythm, musical hearing, vocal skills, creative activity, music lesson

Maktab hovlisida tanaffus paytida bolalarni kuzating. Ular yugurib, sakrab, bir-birini quvlab o‘ynaydi va ko‘pincha bu o‘yinlar qo‘shiq bilan birga kechadi. Kimdir sanoq qo‘shig‘ini aytadi, kimdir qo‘l ushlashib aylanadi, kimdir ritm bilan chapak chaladi. Hech kim ularni bunga majburlamaydi, hech kim qo‘shiq so‘zlarini yodlashni talab qilmaydi, ammo ular bu qo‘shiqlarni bir xatosiz kuylaydi. Shunda beixtiyor savol tug‘iladi: nega sinfda o‘rgatilgan qo‘shiqni bola ba’zan uzoq vaqt yodlay olmaydi-yu, hovlida o‘ynab o‘rgangan qo‘shig‘ini birinchi kuniyoq eslab qoladi? Bu savolning javobi mazkur maqolaning asosiy mavzusiga, ya’ni qo‘shiq o‘rgatishda o‘yin texnologiyalarining ahamiyatiga borib taqaladi.

O‘yin bolaning tabiiy holati. Kattalar uchun o‘yin dam olish yoki ermak bo‘lishi mumkin, ammo bola uchun u hayotning o‘zi, dunyoni o‘rganishning asosiy yo‘li. O‘yinda bola turli rollarni sinab ko‘radi, qoidalarga bo‘ysunishni o‘rganadi, boshqalar bilan muloqot qiladi, o‘z kuchi va imkoniyatlarini sinaydi. Psixologlar o‘yinni maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati deb atashadi. Bola maktabga kelganda yetakchi faoliyat asta-sekin o‘qishga o‘tadi, ammo o‘yin birdaniga yo‘qolib qolmaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi hali ham ko‘p jihatdan o‘yin orqali fikrlaydi va o‘yin orqali o‘rganadi. Buni hisobga olmagan ta’lim bolaning tabiatiga zid bo‘lib qoladi.

Musiqa va o‘yin azaldan bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Dunyoning deyarli barcha xalqlarida bolalar o‘yinlari qo‘shiq, sanoq, ritmik harakat bilan birga o‘tkazilgan. O‘zbek xalqida ham ko‘plab bolalar o‘yinlari o‘z qo‘shig‘iga ega bo‘lgan. Bu tasodif emas. Qo‘shiq o‘yinga tartib, ritm va kayfiyat bag‘ishlagan, o‘yin esa qo‘shiqni jonli, harakatli va esda qolarli qilgan. Ajdodlarimiz maxsus pedagogik nazariyalarni bilmagan bo‘lsa ham, bolani o‘yin orqali tarbiyalashning naqadar samarali ekanini amalda yaxshi tushungan. Bugungi musiqa pedagogikasi esa bu xalq donoligini ilmiy asosda qayta kashf etmoqda.

Zamonaviy maktabda qo‘shiq o‘rgatish masalasi o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Bir tomondan, qo‘shiq musiqa darsining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, u orqali bolada musiqiy eshitish, ovoz, ritm tuyg‘usi rivojlanadi. Boshqa tomondan, an’anaviy usulda qo‘shiq o‘rgatish ko‘pincha bir xil, zerikarli takrorlashga aylanib qoladi. O‘qituvchi kuylaydi, bolalar takrorlaydi, yana kuylaydi, yana takrorlaydi. Natijada bolalar charchaydi, diqqati tarqaladi, qo‘shiqqa bo‘lgan qiziqish so‘nadi. Ayrim bolalar esa umuman kuylamay, faqat lablarini qimirlatib o‘tiradi. Mana shu


(cc) BY

holat qo‘shiq o‘rgatishga yangicha, bolaning tabiatiga mos yondashuvni izlashni talab qiladi.

O‘yin texnologiyalari aynan shunday yondashuvdir. Pedagogik ma’noda o‘yin texnologiyasi deganda ta’lim maqsadlariga erishish uchun o‘yin shakllari va usullaridan tizimli ravishda foydalanish tushuniladi. Bu yerda muhim so‘z “tizimli”. O‘yin texnologiyasi darsga tasodifan qo‘shib qo‘yilgan bir-ikki o‘yin emas, balki aniq maqsadga yo‘naltirilgan, dars mazmuni bilan uzviy bog‘langan, natijasi oldindan rejalashtirilgan faoliyatdir. O‘yin bolani qiziqtiradi, ammo pedagogik o‘yin faqat qiziqtirish bilan cheklanmaydi: u bolaga aniq bilim va ko‘nikmani egallashga yordam beradi. Bola o‘ynaydi, o‘qituvchi esa o‘yin orqali o‘rgatadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlari o‘yin texnologiyalarining ahamiyatini yanada oshiradi. Olti-o‘n yoshli bolaning diqqati hali beqaror bo‘ladi, u bir faoliyatga uzoq vaqt jamlana olmaydi. Uning tafakkuri asosan ko‘rgazmali-obrazli bo‘lib, mavhum tushunchalarni qiyinchilik bilan qabul qiladi. Xotirasi ko‘proq ixtiyorsiz, ya’ni bola o‘ziga qiziq bo‘lgan, his-tuyg‘u uyg‘otgan narsalarni yaxshi eslab qoladi. Bundan tashqari, bu yoshdagi bolalar juda harakatchan, ularga uzoq vaqt bir joyda jim o‘tirish og‘ir. O‘yin aynan shu xususiyatlarga mos keladi: u diqqatni ushlab turadi, obrazlar orqali tushuntiradi, his-tuyg‘u uyg‘otadi va harakatga imkon beradi.

Ayniqsa xotira masalasi qo‘shiq o‘rgatish uchun muhim. Qo‘shiqni o‘rganish, avvalo, uni eslab qolish demakdir: kuyni ham, so‘zlarni ham. Ixtiyoriy yodlash, ya’ni bolaning o‘zini majburlab eslab qolishi bu yoshda hali yaxshi rivojlanmagan. Ammo ixtiyorsiz xotira juda kuchli. Bola o‘yin davomida, qiziqib, quvonib, harakat qilib qo‘shiq kuylaganda, u qo‘shiqni yodlashga harakat qilmaydi, lekin uni o‘z-o‘zidan eslab qoladi. Bunda harakat, obraz va his-tuyg‘u xotirada qo‘shimcha “ilgaklar” vazifasini bajaradi. Shuning uchun o‘yin orqali o‘rganilgan qo‘shiq ancha tez va mustahkam o‘zlashtiriladi.

O‘yinning bolaga hissiy ta’siri ham e’tiborga loyiq. O‘yin bolaga quvonch bag‘ishlaydi, uni ruhlantiradi, ichki erkinlik beradi. Kuylash esa aynan shunday holatni talab qiladi. Qo‘rqqan, siqilgan, xato qilishdan xavotirlangan bola ovozini erkin chiqara olmaydi, uning tovushi bo‘g‘iq va ishonchsiz chiqadi. O‘yin vaziyatida esa bola o‘zini xavfsiz his qiladi, chunki o‘yinda xato qilish qo‘rqinchli emas, u o‘yinning bir qismi. Shu tarzda o‘yin kuylash uchun eng qulay psixologik muhitni yaratadi. Ko‘pincha sinfda umuman kuylamaydigan bola o‘yin boshlanishi bilan qo‘shiqqa qo‘shilib ketadi.

Musiqa darslarida qo‘llaniladigan o‘yinlarni bir necha turga ajratish mumkin. Musiqiy-didaktik o‘yinlar musiqiy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, ular orqali bola tovush balandligi, davomiyligi, tembri, dinamikasi kabi tushunchalarni o‘zlashtiradi. Harakatli o‘yinlar musiqani tana harakati orqali his


(cc) BY

qilishga yordam beradi. Rolli o‘yinlar qo‘shiq mazmunini obrazlar orqali ochib beradi. Ritmik o‘yinlar ritm tuyg‘usini rivojlantiradi. Vokal o‘yinlar esa ovozni tarbiyalash, nafas va diksiya ustida ishlash uchun mo‘ljallangan. Ularning har biri qo‘shiq o‘rgatishning ma’lum bir vazifasini hal qiladi va birgalikda yaxlit tizimni tashkil etadi.

Musiqiy-didaktik o‘yinlarga misol keltiraylik. “Baland va past” o‘yinida o‘qituvchi pianino yoki ovozi bilan baland va past tovushlarni navbatma-navbat ijro etadi, bolalar esa baland tovushda qo‘llarini yuqoriga ko‘tarib, “qush bo‘lib uchadi”, past tovushda esa cho‘kkalab, “ayiq bo‘lib yuradi”. Bu oddiy o‘yin tovush balandligini farqlash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Qo‘shiq o‘rgatishda bu juda muhim, chunki kuyning qayerda ko‘tarilib, qayerda tushishini his qilgan bola uni sofroq kuylaydi. “Musiqiy zinapoya” o‘yinida esa bolalar kuyning har bir tovushiga mos ravishda zinapoyaning bir pog‘onasiga qadam qo‘yadi va kuy harakatini o‘z tanasi bilan his qiladi.

Tembrni farqlashga qaratilgan o‘yinlar ham qiziqarli. “Kim kuyladi?” o‘yinida bir bola ko‘zini yumib turadi, boshqa bir bola esa qo‘shiqning bir jumlasini kuylaydi. Ko‘zi yumuq bola kim kuylaganini ovozidan topishi kerak. Bu o‘yin nafaqat eshitish diqqatini rivojlantiradi, balki bolalarni yakkaxon kuylashga ham o‘rgatadi. Odatda sinf oldida yolg‘iz kuylashdan uyaladigan bola o‘yin vaziyatida buni bemalol bajaradi, chunki uning diqqati o‘z ovoziga emas, o‘yin natijasiga qaratilgan bo‘ladi. Shu tarzda o‘yin bolaning tortinchoqligini yengishga ham xizmat qiladi.

Dinamikani o‘rgatish uchun “Issiq-sovuq” o‘yinidan foydalanish mumkin. Bir bola sinfdan chiqib turadi, qolganlar esa biror narsani yashiradi. Bola qaytib kirgach, sinf qo‘shiqni kuylaydi: bola yashirilgan narsaga yaqinlashsa, ovoz balandlashadi, uzoqlashsa, pasayadi. Bu o‘yinda bolalar qo‘shiqni bir necha marta takrorlaydi, ammo bu takrorlash ularga umuman zerikarli tuyulmaydi. Aksincha, ular qo‘shiqni katta qiziqish bilan, ovoz kuchini sezgir boshqarib kuylaydi. Shu bilan birga ular “forte” va “piano” tushunchalarini, ya’ni baland va past ijroni amalda o‘zlashtiradi. Mana shu yerda o‘yinning eng katta afzalligi ko‘rinadi: takrorlash zerikarli bo‘lishdan to‘xtaydi.

Harakatli o‘yinlar qo‘shiq o‘rgatishda alohida ahamiyatga ega. Qo‘shiq ijrosiga mos harakatlarni qo‘shish bolaga qo‘shiqni nafaqat eshitish, balki tanasi bilan his qilish imkonini beradi. Masalan, “Quyonchalar” haqidagi qo‘shiqda bolalar sakraydi, “Shamol” haqidagi qo‘shiqda qo‘llarini silkitadi, “Paxta” haqidagi qo‘shiqda paxta terish harakatlarini bajaradi. Har bir harakat qo‘shiqning ma’lum bir so‘zi yoki jumlasiga bog‘langan bo‘ladi. Natijada bola harakatni eslasa, so‘z ham esiga tushadi, so‘zni eslasa, harakat ham esiga tushadi. Qo‘shiqni yodlash shu tarzda ancha osonlashadi va bolalar uchun quvnoq mashg‘ulotga aylanadi.

Shveysariyalik pedagog Emil Jak-Dalkroz harakat orqali musiqa o‘rgatish g‘oyasini ilmiy asosda ishlab chiqqan mutaxassislardan biri hisoblanadi. U musiqiy ritmni avval tana orqali his qilish, keyin uni anglash zarurligini ta’kidlagan. Uning


(cc) BY

fikricha, musiqa bilan inson tanasi o‘rtasida tabiiy bog‘liqlik bor va bu bog‘liqlikdan ta’limda foydalanish kerak. Nemis bastakori Karl Orff ham bolalarning musiqiy tarbiyasida so‘z, harakat va musiqa birligiga katta e’tibor qaratgan. Uning tizimida bolalar sanoq she’rlari, o‘yin qo‘shiqlari, oddiy zarbli cholg‘ular orqali musiqaga kirib boradi. Bu yondashuvlarning barchasi o‘yin va harakatni musiqa ta’limining markaziga qo‘yadi.

Rolli o‘yinlar qo‘shiqning mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi. Ko‘plab bolalar qo‘shiqlari kichik hikoyaga o‘xshaydi: ularda qahramonlar, voqealar, kayfiyat o‘zgarishlari bo‘ladi. O‘qituvchi bu qo‘shiqni kichik sahna ko‘rinishiga aylantirsa, bolalar uning ichiga kirib, qahramonlar bilan birga yashaydi. Masalan, ona tovuq va jo‘jalar haqidagi qo‘shiqda bir bola ona tovuq, qolganlar jo‘jalar bo‘ladi. Ona tovuq o‘z qismini kuylaydi, jo‘jalar esa unga javob beradi. Bunday darsda bola qo‘shiqni shunchaki aytmaydi, balki uni ifodali, obrazga kirib kuylaydi. Ifodali ijro esa qo‘shiq o‘rgatishning eng yuqori bosqichidir.

Rolli o‘yinlarning yana bir afzalligi bor: ular bolalarda empatiya, ya’ni boshqaning holatini his qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bola qo‘shiqdagi qahramon rolini o‘ynaganda, uning his-tuyg‘ularini o‘ziniki kabi his qiladi. Agar qahramon xursand bo‘lsa, bola quvnoq kuylaydi, agar g‘amgin bo‘lsa, ovozini mayin qiladi. Shu tarzda bola musiqaning ifoda vositalarini, ya’ni temp, dinamika, tembrning kayfiyatni qanday yaratishini amalda tushunadi. Bu bilim unga keyinchalik har qanday musiqiy asarni chuqurroq idrok etishga yordam beradi. Demak, rolli o‘yin nafaqat qo‘shiqni o‘rgatadi, balki bolaning musiqiy tafakkurini ham rivojlantiradi.

Ritmik o‘yinlar qo‘shiq o‘rgatishning muhim bo‘g‘ini. Ko‘pincha bolalar qo‘shiqni kuylaganda ritmni buzadi: ba’zi tovushlarni cho‘zib yuboradi, ba’zilarini qisqartiradi yoki shoshilib ketadi. Buni tuzatish uchun ritmik o‘yinlar juda qo‘l keladi. “Ritmik aks-sado” o‘yinida o‘qituvchi chapak bilan qisqa ritmik naqshni chaladi, bolalar esa uni aynan takrorlaydi. Keyin bu naqshlar qo‘shiqning ritmiga yaqinlashtiriladi. “Ismimning ritmi” o‘yinida esa har bir bola o‘z ismini bo‘g‘inlarga bo‘lib, chapak bilan chaladi. Bu o‘yinlar bolalarga so‘z va ritm o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunishga yordam beradi, bu esa qo‘shiqni to‘g‘ri ritmda kuylash uchun juda muhim.

O‘zbek milliy musiqasida ritm alohida o‘rin tutadi. Doira usullari, xalq raqslarining ritmlari, bolalar o‘yin qo‘shiqlarining ritmik tuzilishi juda boy va rang-barang. Ritmik o‘yinlarda milliy usullardan foydalanish bolalarni o‘z xalqining musiqiy merosi bilan tanishtiradi. Masalan, oddiy doira usulini bolalar chapak, stolga urish yoki qo‘lbola cholg‘ular bilan ijro etishi, so‘ng uni qo‘shiqqa jo‘r qilishi mumkin. Bunday mashg‘ulot bolalarda katta qiziqish uyg‘otadi, chunki ular o‘zlarini haqiqiy sozandalardek his qiladi. Shu bilan birga ularning ritm tuyg‘usi rivojlanadi, qo‘shiq ijrosi aniqroq va jonliroq bo‘ladi.


(cc) BY

Vokal o‘yinlar ovozni tarbiyalashga qaratilgan. Ma’lumki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ovoz apparati hali shakllanish bosqichida bo‘ladi va u bilan juda ehtiyotkorlik bilan ishlash kerak. Ovozni qizdirish, nafasni to‘g‘ri olish, tovushni sof chiqarish kabi mashqlar an’anaviy shaklda bolalarga zerikarli tuyuladi. Ammo ularni o‘yinga aylantirsak, vaziyat butunlay o‘zgaradi. “Poyezd” o‘yinida bolalar “chuh-chuh” deb, avval sekin, keyin tez “yuradi”, bu esa nafas va artikulyatsiyani mashq qildiradi. “Mushuk va sichqon” o‘yinida mushuk baland ovozda “miyov” deydi, sichqon esa past ovozda “chiy-chiy” deb javob beradi. Bu ovoz diapazonini kengaytiradi.

Nafas mashqlarini ham o‘yin shaklida o‘tkazish mumkin. “Momaqaymoqni puflash” o‘yinida bolalar tasavvurdagi momaqaymoqni uzoq va bir tekisda puflaydi. “Gul hidlash” o‘yinida burun orqali chuqur nafas olib, uni sekin chiqaradi. “Sharni shishirish” o‘yinida esa qo‘llari bilan sharning kattalashishini ko‘rsatib, nafasni asta-sekin chiqaradi. Bu mashqlar bolalarni to‘g‘ri nafas olishga o‘rgatadi, bu esa uzun jumlalarni bir nafasda kuylash uchun zarur. Eng muhimi, bolalar bu mashqlarni majburiyat deb emas, o‘yin deb qabul qiladi va ularni zavq bilan bajaradi. Natijada texnik ko‘nikma tabiiy ravishda shakllanadi.

Diksiyani rivojlantirishda tez aytishlar va so‘z o‘yinlari samarali. Qo‘shiqning qiyin satrini avval “pichirlab”, so‘ng “gapirib”, keyin “kuylab” aytish o‘yinini o‘tkazish mumkin. Yoki “Robot” o‘yinida bolalar qo‘shiq so‘zlarini robotdek, har bir bo‘g‘inni alohida va aniq talaffuz qilib aytadi. Bu o‘yinlar bolalarning talaffuzini aniqlashtiradi va qo‘shiq so‘zlarining tushunarli eshitilishiga yordam beradi. Shuningdek, ular qo‘shiq matnini yodlashga ham xizmat qiladi, chunki bola bir satrni turli usullarda bir necha marta takrorlaydi. Takrorlash yana o‘z o‘rnida qoladi, lekin endi u o‘yinning bir qismi.

O‘yin texnologiyalarining bolalar jamoasiga ta’siri haqida ham to‘xtalish kerak. Qo‘shiq o‘rgatishda qo‘llaniladigan ko‘plab o‘yinlar jamoaviy xarakterga ega. Bolalar guruhlarga bo‘linadi, bir-biri bilan hamkorlik qiladi, umumiy natija uchun harakat qiladi. Xor bo‘lib kuylashning o‘zi ham jamoaviy faoliyat: unda har bir bola o‘z ovozini boshqalar ovozi bilan uyg‘unlashtirishi kerak. O‘yin bu ko‘nikmani shakllantirishga yordam beradi. Masalan, “Savol-javob” o‘yinida bir guruh qo‘shiqning bir jumlasini kuylaydi, ikkinchisi davomini. Bunda har bir guruh boshqasini diqqat bilan tinglashi, o‘z navbatini kutishi kerak. Bu bolalarda tinglash madaniyati va o‘zaro hurmatni tarbiyalaydi.

Ammo o‘yin texnologiyalarini qo‘llashda ehtiyot bo‘lish lozim bo‘lgan jihatlar ham bor. Birinchidan, o‘yin maqsad emas, vosita ekanini unutmaslik kerak. Agar o‘yin qo‘shiq o‘rgatish maqsadidan uzoqlashib, faqat ko‘ngilochar mashg‘ulotga aylansa, dars o‘z vazifasini bajarmaydi. Ikkinchidan, o‘yin bolalarning yoshiga va tayyorgarligiga mos bo‘lishi kerak. Juda oson o‘yin zeriktiradi, juda qiyin o‘yin esa


(cc) BY

ruhini tushiradi. Uchinchidan, o‘yinning qoidalari aniq va tushunarli bo‘lishi lozim. Agar bolalar nima qilishni tushunmasa, o‘yin tartibsizlikka aylanadi. To‘rtinchidan, o‘yinga ajratilgan vaqtni to‘g‘ri belgilash muhim, aks holda darsning boshqa qismlariga vaqt qolmaydi.

Musobaqa elementlariga ham ehtiyotkorlik bilan yondashish kerak. Bolalar musobaqalashishni yaxshi ko‘radi va bu ularni ruhlantiradi. Ammo qo‘shiq o‘rgatishda musobaqa ba’zan salbiy natija berishi mumkin. Agar g‘olib faqat eng yaxshi kuylaydigan bola bo‘lsa, qolganlar o‘zini qobiliyatsiz his qilib, kuylashdan voz kechishi mumkin. Shuning uchun musobaqani individual emas, jamoaviy tarzda o‘tkazish, g‘oliblikni faqat ovoz sifati bilan emas, ishtirok, harakat va ijodkorlik bilan baholash ma’qul. Har bir bola o‘yindan muvaffaqiyat hissi bilan chiqishi kerak. Aynan shu his uni keyingi darsga ishtiyoq bilan kelishga undaydi.

O‘qituvchining roli o‘yin texnologiyalarini qo‘llashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. U o‘yinni tanlaydi, uning qoidalarini tushuntiradi, jarayonni boshqaradi va natijani umumlashtiradi. Lekin bundan ham muhimi, o‘qituvchi o‘yinning o‘zida ishtirok etishi kerak. Bolalar o‘qituvchi ular bilan birga o‘ynayotganini, birga kuylayotganini ko‘rganda, ular o‘zlarini ancha erkin his qiladi. O‘qituvchi bu holatda qat’iy nazoratchi emas, katta do‘st va o‘yin sherigi bo‘lib qoladi. Bu esa o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida ishonchli munosabat o‘rnatishga yordam beradi. Bunday munosabat esa har qanday ta’limning, ayniqsa san’at ta’limining eng muhim sharti hisoblanadi.

Afsuski, amaliyotda o‘yin texnologiyalari hali yetarlicha keng qo‘llanilmayapti. Buning bir necha sababi bor. Ayrim o‘qituvchilar o‘yinni jiddiy ta’limga to‘sqinlik qiluvchi narsa deb hisoblaydi va u sinfda tartibni buzadi, deb xavotirlanadi. Boshqalari esa o‘yinlarni tayyorlash uchun vaqt va kuch yetishmasligidan shikoyat qiladi. Yana biri o‘yin texnologiyalari bo‘yicha metodik adabiyotlarning yetishmasligi bilan bog‘liq. Mavjud qo‘llanmalarda o‘yinlar ko‘pincha umumiy tarzda tavsiflanadi, ularni qo‘shiq o‘rgatishning aniq bosqichlariga qanday moslashtirish kerakligi esa yetarlicha yoritilmagan. Bu kamchiliklarni bartaraf etish mazkur tadqiqotning vazifalaridan biri hisoblanadi.

Moddiy-texnik sharoit ham ba’zan to‘siq bo‘lib tuyuladi. Ammo qo‘shiq o‘rgatishda qo‘llaniladigan o‘yinlarning aksariyati hech qanday maxsus jihozni talab qilmaydi. Ular uchun bolalarning ovozi, qo‘llari, oyoqlari va o‘qituvchining ijodkorligi kifoya. Kerak bo‘lsa, oddiy materiallardan, masalan, plastik idishlar, qog‘oz qutilar, yog‘och tayoqchalardan qo‘lbola cholg‘ular yasash mumkin. Bunday cholg‘ularni bolalar bilan birga yasash jarayonining o‘zi ham ajoyib o‘yin va ijodiy mashg‘ulotga aylanadi. Bundan tashqari, rasm, kartochka, niqob kabi oddiy ko‘rgazmali vositalar ham o‘yinni boyitadi va bolalarning tasavvurini uyg‘otadi.

Zamonaviy texnologiyalar o‘yin imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Interaktiv doskada musiqiy o‘yinlar, kompyuterdagi musiqiy dasturlar, bolalar uchun


(cc) BY

mo‘ljallangan ta’limiy ilovalar qo‘shiq o‘rgatishga yangi ruh bag‘ishlaydi. Masalan, ekranda qo‘shiq qahramonlari animatsiya ko‘rinishida harakatlanadi, bolalar esa ular bilan birga kuylaydi. Yoki interaktiv o‘yinda bolalar to‘g‘ri tovushni topib, “sehrli eshik”ni ochadi. Bunday o‘yinlar bugungi raqamli avlod uchun juda tanish va qiziqarli. Ammo ular jonli o‘yinni, bolalarning bir-biri bilan bevosita muloqotini, harakatini to‘liq almashtira olmaydi. Shuning uchun raqamli o‘yinlar jonli o‘yinlarni to‘ldiruvchi vosita sifatida qo‘llanilishi kerak.

Oila bilan hamkorlik ham o‘yin texnologiyalarining samarasini oshiradi. Bola darsda o‘rgangan o‘yin-qo‘shiqni uyda ota-onasi, aka-ukalari bilan o‘ynasa, qo‘shiq yanada mustahkamlanadi. O‘qituvchi ota-onalarga bunday o‘yinlar haqida ma’lumot berib, ularni uyda ham farzandlari bilan kuylashga undashi mumkin. Bundan tashqari, ota-onalar ishtirokida o‘tkaziladigan ochiq darslar, musiqiy bayramlar o‘yin texnologiyalarining natijasini ko‘rsatishning yaxshi usuli. Bunday tadbirlarda bolalar o‘zlarining yutuqlarini namoyish etadi, ota-onalar esa farzandlarining musiqiy rivojlanishini o‘z ko‘zi bilan ko‘radi. Bu esa maktab va oila o‘rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

O‘yin texnologiyalarini qo‘shiq o‘rgatish bosqichlariga moslashtirish masalasi alohida e’tiborni talab qiladi. Qo‘shiq bilan tanishish bosqichida bolaning qiziqishini uyg‘otuvchi, uni qo‘shiq olamiga “olib kiruvchi” o‘yinlar mos keladi. Masalan, qo‘shiq qahramonini topishmoq orqali tanishtirish yoki “sehrli quti”dan qo‘shiq mavzusiga oid buyumni chiqarish. Kuyni o‘zlashtirish bosqichida musiqiy-didaktik va vokal o‘yinlar, so‘zlarni yodlash bosqichida harakatli o‘yinlar, ifodali ijro bosqichida esa rolli o‘yinlar ayniqsa samarali. Har bir bosqichda to‘g‘ri tanlangan o‘yin qo‘shiq o‘rganishni izchil, mantiqiy va qiziqarli jarayonga aylantiradi.

Qo‘shiq bilan tanishishni o‘yin orqali boshlashning ahamiyati katta. Birinchi taassurot bolaning qo‘shiqqa bo‘lgan munosabatini belgilaydi. Agar qo‘shiq zerikarli tarzda taqdim etilsa, bola uni keyin ham zerikarli deb qabul qiladi. Aksincha, qiziqarli o‘yin bilan boshlangan tanishuv bolada qo‘shiqqa nisbatan iliq munosabat uyg‘otadi. Masalan, o‘qituvchi sinfga qo‘g‘irchoq yoki o‘yinchoq hayvon bilan kirib, uning “nomidan” bolalarga savol berishi mumkin: “Men bugun sizlarga bir qo‘shiq olib keldim, ammo uni yolg‘iz kuylay olmayman, menga yordam berasizmi?” Bunday kirish bolalarni darhol jarayonga jalb qiladi.

Qo‘shiq o‘rgatishda o‘yinning tarbiyaviy ahamiyati ham unutilmasligi kerak. Ko‘plab o‘yinlar ma’lum qoidalarga asoslanadi va bolalar bu qoidalarga rioya qilishni o‘rganadi. O‘z navbatini kutish, boshqalarning ijrosini tinglash, yutqazganda xafa bo‘lmaslik, yutganda maqtanmaslik kabi xulq-atvor me’yorlari o‘yin davomida tabiiy ravishda shakllanadi. Bundan tashqari, qo‘shiqlar mazmunida ham tarbiyaviy g‘oyalar bo‘ladi: do‘stlik, mehnatsevarlik, tabiatni sevish, kattalarni hurmat qilish. O‘yin orqali


(cc) BY

bola bu g‘oyalarni nasihat sifatida emas, o‘z tajribasi sifatida qabul qiladi va ular uning ongiga chuqurroq singadi.

Shuni ham aytish kerakki, har bir sinf, har bir bolalar jamoasi o‘ziga xos. Bir sinfda bolalar faol va shovqinli bo‘lsa, boshqasida jim va tortinchoq bo‘ladi. Bir sinfda musiqiy tayyorgarlik yuqori bo‘lsa, boshqasida bolalar musiqaga endigina qiziqa boshlagan bo‘ladi. O‘qituvchi o‘yinlarni tanlashda bu xususiyatlarni hisobga olishi kerak. Faol sinfda harakatni tartibga soluvchi, diqqatni jamlovchi o‘yinlar, tortinchoq sinfda esa bolalarni ochuvchi, ularga erkinlik beruvchi o‘yinlar ko‘proq qo‘llanilishi maqsadga muvofiq. Bu esa o‘qituvchidan sezgirlik va moslashuvchanlikni talab qiladi.

O‘yin texnologiyalari bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini ham beradi. Sinfda turli qobiliyatli bolalar bo‘ladi: kimdir sof kuylaydi, kimdir ritmni yaxshi his qiladi, kimdir harakatni chiroyli bajaradi, kimdir rolga yaxshi kiradi. O‘yinda har bir bola o‘zining kuchli tomonini namoyon etishi mumkin. Kuylay olmaydigan bola ritm chaladi, ritmni his qilmaydigan bola esa rol o‘ynaydi. Asta-sekin har bir bola boshqa faoliyat turlariga ham qo‘shiladi va o‘zining zaif tomonlarini rivojlantiradi. Shu tarzda o‘yin har bir bolaga muvaffaqiyatga erishish yo‘lini ochib beradi.

O‘yinni dars yakunida qo‘llash ham o‘ziga xos samara beradi. Darsning oxirida bolalar odatda charchagan bo‘ladi va ularning diqqati pasayadi. Aynan shu paytda o‘tkazilgan qisqa, quvnoq o‘yin-qo‘shiq bolalarning kayfiyatini ko‘taradi va o‘rganilgan materialni mustahkamlaydi. Masalan, “Qo‘shiqni davom ettir” o‘yinida o‘qituvchi qo‘shiqning bir satrini boshlaydi, bolalar esa uni davom ettiradi. Bu nafaqat bilimni tekshirish, balki darsni ijobiy kayfiyat bilan yakunlash usulidir. Bola darsdan quvonch bilan chiqsa, keyingi darsni ham intiqlik bilan kutadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, tadqiqotning dolzarbligini quyidagicha asoslash mumkin. Zamonaviy ta’lim bolaning shaxsiyatini, uning qiziqish va ehtiyojlarini markazga qo‘yishni talab qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun esa eng tabiiy faoliyat o‘yindir. Shunga qaramay, qo‘shiq o‘rgatish amaliyotida o‘yin texnologiyalari hali yetarlicha tizimli qo‘llanilmayapti, ularning bolaga ta’siri esa ilmiy jihatdan to‘liq o‘rganilmagan. Mana shu ziddiyat mazkur mavzuni chuqur tadqiq etish zaruratini keltirib chiqaradi.

Tadqiqotning maqsadi qo‘shiq o‘rgatishda o‘yin texnologiyalaridan foydalanishning boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’sirini aniqlash va ularni samarali qo‘llash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shu maqsadda o‘yinning musiqa ta’limidagi o‘rni bo‘yicha ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi, kichik maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlari o‘rganildi, qo‘shiq o‘rgatishning turli bosqichlariga mos o‘yinlar tanlandi va tizimlashtirildi. Tadqiqot jarayonida adabiyotlar tahlili, dars kuzatuvi, o‘qituvchilar bilan suhbat, o‘quvchilarning faoliyatini tahlil qilish kabi usullardan foydalanildi.


(cc) BY

Kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, o‘yin texnologiyalari qo‘llanilgan darslarda bolalarning kayfiyati, faolligi va qo‘shiqni o‘zlashtirish darajasi sezilarli darajada yuqori bo‘ladi. Bolalar bunday darslarni intiqlik bilan kutadi, tanaffusda ham o‘rgangan qo‘shiq-o‘yinlarini davom ettiradi. Tortinchoq bolalar asta-sekin ochiladi, faol bolalar esa o‘z energiyasini to‘g‘ri yo‘nalishga sarflaydi. Shu bilan birga, kuzatuvlar o‘yinni o‘ylamasdan, maqsadsiz qo‘llash dars samarasini pasaytirishini ham ko‘rsatdi. Demak, o‘yin texnologiyasining kuchi o‘yinning o‘zida emas, uning to‘g‘ri tanlanishi va mohirona tashkil etilishidadir. Maqolaning keyingi qismlarida bu masalalar batafsil ko‘rib chiqiladi. Umid qilamizki, ushbu tadqiqot natijalari musiqa o‘qituvchilariga o‘z darslarini yanada qiziqarli va samarali tashkil etishda amaliy yordam beradi.

Maqolaning boshida bir savol qo‘ygan edik: nega bola hovlida o‘ynab o‘rgangan qo‘shig‘ini darhol eslab qoladi-yu, sinfda o‘rgatilganini qiyinchilik bilan yodlaydi? Tahlillarimiz bu savolga aniq javob berdi. Hovlida bola qo‘shiqni o‘rganmaydi, u qo‘shiq bilan yashaydi. U harakat qiladi, quvonadi, do‘stlari bilan birga bo‘ladi va qo‘shiq bu jarayonning tabiiy bir qismiga aylanadi. Sinfda esa qo‘shiq ko‘pincha bolaning hayotidan ajratilgan, yodlanishi kerak bo‘lgan matn sifatida taqdim etiladi. O‘yin texnologiyalari ana shu ikki dunyoni, ya’ni hovli va sinfni bir-biriga bog‘laydi.

Kuzatishlarimiz davomida ikkinchi sinfda o‘tgan bir dars buni yaqqol ko‘rsatdi. O‘qituvchi kuz haqidagi yangi qo‘shiqni o‘rgatishi kerak edi. U darsni qo‘shiqni kuylashdan emas, bolalarni “kuzgi o‘rmonga sayohat”ga taklif qilishdan boshladi. Bolalar “barglar” bo‘lib shamolda aylanishdi, “yomg‘ir tomchilari” bo‘lib barmoqlari bilan stolni chertishdi, “qushlar” bo‘lib issiq o‘lkalarga “uchishdi”. Har bir o‘yin qo‘shiqning bir bandiga mos edi. O‘qituvchi har bir o‘yindan keyin o‘sha bandni kuylab berdi, bolalar esa uni harakatlari bilan birga takrorlashdi. Dars yakunida sinf qo‘shiqni boshidan oxirigacha, harakatlari bilan birga ijro etdi. Hech kim qo‘shiqni yodlashga urinmadi, ammo hamma uni bilardi.

Eng ta’sirli lahza esa boshqa narsa bo‘ldi. Sinfda bir bola bor edi, o‘qituvchining aytishicha, u o‘sha kungacha musiqa darsida birorta ham qo‘shiqni ovoz chiqarib kuylamagan. Ammo “yomg‘ir tomchilari” o‘yinida u eng faol ishtirokchilardan biri bo‘ldi, dars oxirida esa boshqalar bilan birga baland ovozda kuyladi. Keyingi haftada u o‘qituvchiga kelib, qo‘shiqni uyda singlisiga ham o‘rgatganini aytgan. Bu kichik voqea o‘yin texnologiyalarining bolaga ta’sirini har qanday statistik raqamdan yaxshiroq ifodalaydi.

Bu misol bizni asosiy xulosaga olib keladi. O‘yin qo‘shiq o‘rgatishning shunchaki qo‘shimcha usuli emas. U bolaning tabiatiga mos keladigan, uning xotirasi, diqqati, hissiyoti va harakatchanligidan to‘liq foydalanadigan yaxlit pedagogik yondashuvdir. Musiqiy-didaktik, harakatli, rolli, ritmik va vokal o‘yinlar alohida-alohida emas, bir tizim sifatida qo‘llanilganda, qo‘shiq bolaning hayotiga tabiiy ravishda kirib boradi.


(cc) BY

Shu o‘rinda o‘qituvchining mahorati haqida ham alohida aytish kerak. O‘sha darsni kuzatar ekanmiz, uning tashqi yengilligi ortida qanchalik puxta tayyorgarlik yotganini sezdik. Har bir o‘yin oldindan o‘ylangan, qo‘shiqning har bir bandi bilan bog‘langan, vaqti aniq belgilangan edi. O‘qituvchi o‘yin qizib ketgan paytda ham bolalarni kerakli vaqtda kuylashga qaytara oldi. Demak, o‘yin texnologiyasi o‘qituvchining ishini yengillashtirmaydi, aksincha, undan ko‘proq ijodkorlik va tayyorgarlik talab qiladi. Ammo buning evaziga olinadigan natija, ya’ni bolalarning ko‘zidagi quvonch va qo‘shiqqa bo‘lgan muhabbat, barcha mehnatni oqlaydi. Darsdan so‘ng o‘qituvchi bilan suhbatlashganimizda, u bir fikrni ta’kidladi: o‘yin bolalarni o‘zgartiradi, ammo avvalo o‘qituvchining o‘zini o‘zgartiradi. Chunki o‘yin orqali o‘qituvchi bolalarni yaqinroq bilib oladi, ularning qiziqishlari, qo‘rquvlari va imkoniyatlarini ko‘radi. Bu bilim esa keyingi har bir darsni yanada samarali qilishga yordam beradi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi. O‘yin boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun tabiiy va yetakchi faoliyatlardan biri bo‘lib qolmoqda, shuning uchun qo‘shiq o‘rgatishda undan foydalanish bolaning psixologik xususiyatlariga to‘liq mos keladi. O‘yin texnologiyalari bolalarning beqaror diqqatini ushlab turadi, ixtiyorsiz xotirani faollashtiradi, kuylash uchun qulay hissiy muhit yaratadi va harakatga bo‘lgan tabiiy ehtiyojni qondiradi.

Tadqiqot o‘yin texnologiyalarining bolalarga ko‘p qirrali ijobiy ta’sir ko‘rsatishini aniqladi. Musiqiy-didaktik o‘yinlar musiqiy eshitish va tovush balandligini farqlash qobiliyatini rivojlantiradi. Harakatli va ritmik o‘yinlar ritm tuyg‘usini mustahkamlaydi va qo‘shiqni yodlashni osonlashtiradi. Rolli o‘yinlar ifodali ijroni va musiqiy tafakkurni shakllantiradi. Vokal o‘yinlar esa ovoz diapazonini kengaytiradi, nafas va diksiyani yaxshilaydi. Bundan tashqari, o‘yinlar bolalarda tortinchoqlikni yengish, jamoada ishlash, boshqalarni tinglash va o‘zaro hurmat kabi muhim shaxsiy fazilatlarni ham tarbiyalaydi.

Shu bilan birga, o‘yin texnologiyalarining samarasi ularning to‘g‘ri tanlanishi va tashkil etilishiga bog‘liq ekani aniqlandi. O‘yin har doim aniq ta’limiy maqsadga xizmat qilishi, bolalarning yoshi va tayyorgarligiga mos bo‘lishi, qoidalari aniq va tushunarli bo‘lishi kerak. Musobaqa elementlari bolalarning ruhini tushirmaydigan, jamoaviy shaklda qo‘llanilishi lozim. Raqamli o‘yinlar esa jonli o‘yinlarni to‘ldiruvchi vosita bo‘lib qolishi, ularning o‘rnini egallamasligi kerak.

Tadqiqot, shuningdek, o‘yin texnologiyalarining qo‘shiq o‘rgatishning har bir bosqichiga moslashtirilishi muhimligini ko‘rsatdi. Tanishish bosqichida qiziqish uyg‘otuvchi o‘yinlar, kuyni o‘zlashtirishda musiqiy-didaktik va vokal o‘yinlar, so‘zlarni yodlashda harakatli o‘yinlar, ifodali ijroda esa rolli o‘yinlar eng yaxshi natija beradi. O‘yinlarni tanlashda sinfning umumiy holati va har bir bolaning individual xususiyatlari ham inobatga olinishi zarur.


(cc) BY

Amaliy tavsiya sifatida musiqa o‘qituvchilari uchun qo‘shiq o‘rgatishning har bir bosqichiga mos o‘yinlar to‘plamini yaratish, milliy bolalar o‘yin qo‘shiqlarini bu to‘plamga keng kiritish, malaka oshirish kurslarida o‘yin texnologiyalari bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish, ota-onalarni o‘yin-qo‘shiqlar orqali farzandlarining musiqiy tarbiyasiga jalb qilish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Kelgusida o‘yin texnologiyalarining qo‘shiq o‘rgatishdagi samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali chuqurroq o‘rganish ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, bolaga qo‘shiqni o‘yin orqali o‘rgatgan o‘qituvchi unga faqat bir qo‘shiqni emas, balki musiqaga bo‘lgan muhabbatni ham hadya etadi. Bu muhabbat esa sinf eshigidan tashqariga chiqib, bolaning butun hayoti davomida unga hamroh bo‘lib qoladi. Zero, quvonch bilan kuylagan bola dunyoga ham quvonch bilan qaraydi va bu eng katta tarbiyaviy natijadir.

## Foydalanilgan adabiyotlar

1. Комил Буронович Холиков (2026). Схема интегрирования теории и гармонии по сфере изучения нового материала по фортепиано. Science and Education, 7 (3), 262-267.

2. Комил Буронович Холиков (2026). Основные дидактические задачи к укреплению основной темы изучения нового материала по фортепиано. Science and Education, 7 (3), 245-249.

3. Комил Буронович Холиков (2026). Об одной новой задаче тоники для создания модуляции или отклонения. Science and Education, 7 (3), 256-261.

4. Комил Буронович Холиков (2026). Определения тональности через функцию ткани гармонии. Science and Education, 7 (3), 250-255.

5. Komil Buronovich Xolikov (2025). Doira ta’limida davlat ta’lim standartlarini takomillashtirish yo‘nalishlari. Science and Education, 6 (12), 357-361.

6. Komil Buronovich Xolikov (2025). Puflama cholg‘ularni o‘qitishda nazariy tayyorgarlikni shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Science and Education, 6 (12), 339-345.

7. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSMda puflama cholg‘ularni o‘qitishning ilmiy-nazariy konsepsiyasini ishlab chiqish. Science and Education, 6 (12), 385-390.

8. Komil Buronovich Xolikov (2025). Puflama cholg‘ularni o‘rgatishda nazariy tayyorgarlikni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari. Science and Education, 6 (12), 373-378.

9. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSM sharoitida puflama cholg‘ularni o‘qitish jarayonining nazariy modeli. Science and Education, 6 (12), 379-384.

10. Komil Buronovich Xolikov (2025). Doira o‘qituvchilarini malaka oshirish tizimining ilmiy-amaliy asoslari. Science and Education, 6 (12), 367-372.


(cc) BY

11. Komil Buronovich Xolikov (2025). Uzluksiz ta'lim tizimida milliy zarbli cholg'ular o'qitish metodologiyasi. Science and Education, 6 (12), 351-356.

12. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSM o'quvchilarida puflama cholg'ularni o'rgatishning nazariy-pedagogik asoslarini takomillashtirish. Science and Education, 6 (12), 391-396.

13. Komil Buronovich Xolikov (2025). Musiqa kollejlarida zarbli cholg'ular kafedralarining faoliyatini optimallashtirish. Science and Education, 6 (12), 362-366.

14. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSM muassasalarida doira pedagogikasi mutaxassislarini tayyorlash tizimi. Science and Education, 6 (12), 346-350.

15. Комил Буронович Холиков (2025). Сознательное восприятие музыки через позитронноэмиссионная томография мозга и сеть внимания к обучению произведения. Science and Education, 6 (1), 142-147.

16. Комил Буронович Холиков (2024). Распределитель стимулятора рефлекторной дуги ответ на информации полученного от источника аксонов и дендритов. Science and Education, 5 (12), 113-119.

17. Комил Буронович Холиков (2024). Психофизиологияда калий ва натрий ионларининг "бирлик" ҳамда "қарама қарши кураш" қонуни. Science and Education, 5 (12), 81-88.

18. Комил Буронович Холиков (2024). Ионларнинг миқдорий ўзгаришининг сифат ўзгариши реакциясидаги психофизиологик қонуниятлар теоремаси. Science and Education, 5 (12), 89-98.

19. Komil Buronovich Xolikov (2024). Miyelin tizimidagi virus himoyachilari haqida. Science and Education, 5 (12), 17-23.

20. Комил Буронович Холиков (2024). Переживание генератора мозга, вырабатывающий негармонические электрические колебания (импульсы) энергии нейронов. Science and Education, 5 (12), 105-112.

21. Комил Буронович Холиков (2024). Расчет психофизиологии по теории методом фильтрации внимания. Science and Education, 5 (12), 55-61.

22. Комил Буронович Холиков (2024). Интеграция поликомилойидов в области психофизиологии процесс объединения частей в целое. Science and Education, 5 (12), 75-80.

23. Комил Буронович Холиков (2024). Вспомогательные клетки нервной ткани и действия периферических нервов в Шванновском клетке. Science and Education, 5 (12), 99-104.

24. Комил Буронович Холиков (2024). Специальные приёмы обучение изучения обмена калия и натрия в пороге мембраны Шванье. Science and Education, 5 (12), 69-74.

25. Комил Буронович Холиков (2025). Поликомилойиды генератор музыкального воспроизводимости пианиста в психофизиологии. Science and Education, 6 (1), 134-141.

26. Комил Буронович Холиков (2025). Сложная многоголосная музыка и пластичность мозга в смещенном одних структур мозга относительно других. Science and Education, 6 (1), 148-153.

27. Комил Буронович Холиков (2024). Процесс исследования разными методами высшей нервной деятельности. Science and Education, 5 (11), 113-118.

28. Комил Буронович Холиков (2024). Механизмы взаимодействия между психическими и нейронными состояниями. Science and Education, 5 (6), 178-184.

29. Комил Буронович Холиков (2024). Психофизиологическая перестройка нейрона во время изучения музыкального произведения. Science and Education, 5 (6), 123-128.

30. Комил Буронович Холиков (2023). Метод динамических адаптации студентов музыкантов к учебному плану в общеобразовательной школе. Science and Education, 4 (7), 390-395.